

Bröllop som arena för konflikter

Exemplet brudskådning som fest och protest

Fredrik Skott

Att bjuda till bröllop innebär ofrånkomligen en rad ställningstaganden. Ett av de mer komplicerade valen rör inbjudningarna; alla kan inte bjudas, någonstans måste gränsen dras. Indirekt handlar frågan lika mycket om vilka som inte ska få ett inbjudningskort. Diskussionerna inför bröllopet rör inte bara vilka man *vill bjuda* utan också vilka man *måste bjuda* och vilka som man av ett eller annat skäl *inte kan bjuda*. Urvalet är viktigt. De som inte ombeds närvara får en tydlig markering om att de inte står värdparet tillräckligt nära. Dessutom missar de oinbjudna ett tillfälle till fest och också möjligheten att få titta på brudparet.

Under 1900- och 2000-talen har det dock blivit allt lättare att både visa upp och se brudpar. Många par väljer idag att visa sina bröllopsfotografier för vännerna på Facebook eller rentav skapa en offentlig bröllopsblogg. Lokalpressens familjesidor och ateljéfotografernas skyltfönster är andra sätt att visa fotografierna (jfr Knuts 2006:100 ff.). Många fascinerar av bilderna på brudparen, även om man inte känner dem personligen. ”Bröllopsfotografier har en förmåga att väcka känslor – positiva och negativa”, skriver Eva Kjerström Sjölin (1993:145) och fortsätter: ”Vem har inte gått förbi porträtt- och ateljéfotografernas skyltfönster och förundrats eller fångslats av brudpar, utställda för allmänhetens beskådning?” Även före ateljéfotografernas tid fanns motsvarande önskan. Från medeltiden och framåt finns uppgifter om brudstenar, ibland kallade heta stenar (Habbe 2006:142; Hedberg 1982:489). Vid kyrkovigslar förväntades

bruden ställa sig på stenen för att beskådas av kyrkfolket som samtidigt trakterades (Bergstrand 1932:45; Qvistgaard 1922). Oinbjudna kunde också ta saken i egna händer och helt enkelt bege sig till bröllopsgården. Den sistnämnda formen av brudskådning kommer här att stå i centrum.

Med traditionen att skåda brud som exempel kommer jag i artikeln att diskutera hur bröllop i 1800-talets allmogesamhälle inte bara utgjorde glädjefyllda högtider utan också kunde förvandlas till arenor för konflikter. Även om bröllop givetvis också kan synliggöra motsättningar av mer privat karaktär är det kollektiva samhällsliga konflikter som här står i fokus. Min målsättning är att utifrån en studie av brudskådningstraditionen tydliggöra hur fester inte bara kan synliggöra utan ibland också intensifiera sociala spänningar. Här inspireras jag främst av Nils-Arvid Bringéus (1979:59 ff.) studier om fest som trauma. På samma sätt som årets fester kan även livets högtider betraktas som former av intensifierad gemenskap. Bröllop fungerar alltså förenande men samtidigt också uteslutande, de såväl avslöjar som förstör och förstärker befintliga samhällsliga problem. ”Sociala skiljelinjer som är föga märkbara i det vardagliga umgänget kan vid festen vidga sig till stora klyftor”, som Bringéus (1979:63) konstaterar. Traditionen att skåda brud, så som den tog sig uttryck i 1800-talets allmogesamhälle, betraktar jag som ett tydligt exempel härpå.

Empiriskt utgår jag främst från dels de drygt tvåhundra uppteckningarna om brudskåd-

ning som finns i samlingarna vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG), dels sockenstämmoprotokoll från Halland publicerade i Svensk lokalthistorisk databas (www.lokalhistoria.nu). Studien rör alltså huvudsakligen rurala miljöer i Västsverige under 1800-talet.

Brudskådning och bygemenskap

Traditionen att skåda brud är känd från större delen av Sverige. När det gäller Västsverige finns det flest belägg från Bohuslän, Halland och Västergötland även om också uppteckningar om brudskådning i Dalsland och Värmland förekommer i DAGs samlingar. Brudskådare eller skådare tycks ha varit de vanligaste benämningarna på de oinbjudna bröllopsgästerna. Apeare, apefolket, gapare, glanare eller tittare är andra västsvenska exempel. Namnen anspelade alltså antingen på upptåget (jfr ”spela apa”) eller på själva skådandet (jfr Eike 2007b:501 ff.).¹

Brudskådarna var oinbjudna ungdomar, både pojkar och flickor. Oftast kom de från samma socken som bröllopet hölls i, men ibland kom skådare också från grannsocknarna. Upp till ett hundratal ungdomar kunde samlas utanför brölloppshuset. Att de förde oväsen hörde till; slå grytlock mot varandra, tuta i horn eller slå med sten i stekpannor nämns i uppteckningsmaterialet (IFGH 2899:26, 2974:43). Vanligast var dock skjutandet. ”Brudskådarna hade alltid skjutvapen med sig och sköto vilt, och det var ett fasligt liv”, berättas till exempel från halländska Sällstorp (IFGH 876:30). Ibland nöjde sig brudskådarna med att titta på festen genom brölloppshusets fönster, men betydligt oftare ropades brudparet ut på gårdsplanen. Stundtals förväntades hela bröllopsföljet komma ut och gå ett eller ett par varv i procession runt huset. Ungdomarna sköt, hurrade eller skålade till brudparets ära samtidigt som de bjöds på alkohol och ibland på en bit mat. Ritualen med utropan-

det, skådningen och trakteringen upprepadest oftast tre eller ibland ännu fler gånger på samma kväll.

På kvällen kom hela socknens ungdom för att skåda och hylla brudparet. Tre gånger brukade brudföljet med spelmännen i tätan visa sig för de skådelystna, varunder det hurrades och sköts till brudparets ära (IFGH 1443:5, Fjärås).

De blevo undfånade ute på gården med brännvin och bröd. Brudgummen och brudgummens drängar gingo omkring där ute med flaska och stop och bjödo så många de träffade. Efter dem gingo bruden och brudpigorna med var sin brödkaka och kniv och skuro en lite ”söppa” bröd till var och en som supit. Tre gånger skulle de ut och ”skänka”, som detta traktat kallades (IFGH 857:66, Torpa).

I Västsverige var det alltså vanligast att brudparet ropades ut, men det förekom också att brudskådarna gick in i husen, ibland för att mot pekuniär ersättning få dansa med bruden eller för att bli trakterade. Här är skådningen en integrerad del av den utbredda seden att ge gåvor till brudparet, ett bruk som Gunnilla Kjellman analyserat i sin avhandling *Bröllopsgåvan* (1979a). Om brudskådarnas gåvor berättade en meddelare född 1855 i Askim, Råda härad:

Skådarna behövde inte bara stå utanför och titta på bruden. De hade rättighet att gå in, sen dansen hade börjat efter bröllopsmiddagen. De skulle då först gå fram och hälsa på bruden och ge henne en slant. Sen ansågs det, att de hade rättighet att stanna inne och vara med om dansen, ända till dess, att borden drog fram igen till någon traktering, som skulle dukas upp på borden. Då voro skådarna skyldiga att ge sig av igen. Men de slupp inte ut riktigt så lätt. En tallrik sattes fram på ett bord, och där skulle var och en lägga en slant. Det kallades att ”ge på kaga”. Det skulle vara till kocken och spelemannen. Var det någon pojke, som hade god råd, och som gärna ville stanna kvar längre, så hände det, att han la en hel femma eller ändå mer ”på kaga”. Därmed köpte han sig rätten att få bli kvar så länge bröllopet räckte och behandlades sedan, som om han hade varit en bjuden gäst (IFGH 1797:80 f.).

I de fall brudskådarna gick in i bröllophuset var de ofta utklädda eller snarare maskerade. Av ett sockenstämmoprotokoll från halländska Älvsåker (1828-02-07; jfr VFF 1307:22) framgår att ”karlar i fruntimersdrägt och twertom och med svart flor för ansigtet” ibland tog sig in i husen, bjöd upp till dans och krävde att få ”starka drycker”. Utklädseln nämns också i uppteckningsmaterialet, till exempel från västgötska Kvinnestad:

Så klädde de ut sej. Ett par stycken främmande kunde komma och ville ha fyll och galna sej. De hade gamla traser av säckar om halsen och långa rockar. Vi barn var så rädda för dom, så vi kröp in i en sparlakanssäng och gömde oss. De dansa och sparka med bena. De tog gubbar och dansa med, för inga töser ville dansa med dem. De hämsa efter flickerna. Min egne morbror var så usel och utklädd. Jag kände igen en på mål't (IFGH 2733:47 f.).

Här vittnar strukturen – utklädseln, besöken och dansen – om ett släktskap med liknande traditioner i till exempel Norge, Färöarna, Skottland och Irland (se Eike 2007a–b; Gunnell, kommande). Maskerade bröllopgäster tycks dock ha varit vanligare i norra Sverige än i de västsvenska landskapen (Kjellman 1979a:59). De oinbjudna ungdomarna hittade vanligen dessutom på mer eller mindre uppskattade hyss. I en uppteckning från bohuslänska Lysekil omnämns att brudskådarna brukade skoja som ”anspelning på att man inte blivit bjuden” (IFGH 4528:52). Från Landa i Halland berättas hur en skådare utklädd till pajas ”åbakade sig” och ”pratade en hiskelig massa smörja” (IFGH 2800:28). I andra uppteckningar omtalas istället mer handgripliga hyss: ”De kunde ibland få tag på ett gammalt fordon eller också vad som helst och ställa utanför ingångsdörren till bröllopgården, så folket ej kom fram” (VFF 1887:8, Hede).

Någon större studie om brudskådning i Sverige har inte genomförts. Inom svensk etnologisk-folkloristisk forskning har överlag årets fester prioriterats framför livets högti-

der. Samtidigt saknas inte studier av bröllop. Förutom Gunilla Kjellmans *Bröllopsgåvan* (1979a) bör Eva Knuts *Något gammalt, något nytt – skapandet av bröllopsföreställningar* (2006) nämnas, liksom *Fataburen* 1969 och *Kulturen* 1993 som är ägnade åt traditioner i samband med äktenskapets ingående. När det gäller brölloptraditioner i äldre tid är Lizzie Carlssons ”*Jag giver dig min dotter*” I–II (1965–1972) ett standardverk. Traditionen att skåda brud omnämns framför allt i översiktsverk, till exempel i Nils-Arvid Bringéus *Livets högtider* (1987:131 ff.) och *Livets högtidsdagar* (2007:148 ff.). Vidare diskuterar Angela Rundquist (1989:99 ff.) skådandet ur aristokratiska kvinnors perspektiv. I sin avhandling *Blått blod och liljevita händer* ger hon flera exempel på brudvisningar i 1800-talets Stockholm. Även Gunilla Kjellman behandlar brudskådning i sin avhandling; förtjänstfullt beskriver hon olika varianter av seden i det förindustriella allmogesamhället. Traditionen, konkluderar Kjellman (1979a:58 ff.), visar hur bygdens ungdom tilläts delta i bröllopsfirandet: brudskådningen tyder på ”att gästfrihet och social öppenhet var en ledande samlevnadsprincip inom stora delar av svensk bondekultur landet över”.

Av rättsliga handlingar från 1800-talet är det dock tydligt att traditionen inte enbart kan tolkas som ett utslag av social öppenhet. Att skådningarna helt eller delvis förbjöds vid socken- och kommunalstämmor i Fjärås (1823 & 1855), Fässberg (1845), Hanhals (1823), Köinge (1883), Lindome (1857), Onsala (1828, 1858, 1873 & 1893), Rännelöv (1834), Släp (1844), Tölö (1828, 1857 & 1859), Vallda (1844), Västra Frölunda (1822, 1844 & 1845) och Älvsåker (1828 & 1857) visar tydligt att de oinbjudna ungdomarna inte alltid var välkomna till bröllopgårdarna. Av protokollen framgår tvärtom att fylleri, skadegörelse och våld var regelbundna inslag i traditionen: stenkastning, blodvite och plumpa ord nämns som exempel. Som kommer att

Utklädda brudskådare ("knutare") i Hög socken, Hälsingland år 1927 (Högs sockens hembygdsförening).

framgå tydliggör brudskådningen strukturella problem i 1800-talets västsvenska allmogesamhälle. Samtidigt var traditionen också uppskattad, både av värdfolket och av de oinbjudna ungdomarna. Förutom att skådningen ibland var en del av allmogesamhällets gåvoekonomi, vilket Kjellman (1979a) analyserat, kan seden ur arrangörernas perspektiv även förstås som en social markör; för ungdomarna var det ett tillfälle till fest.

Brudskådning som social markör

För brudparet var bröllopet en av livets viktigaste händelser. Genom vigseln lämnade paret sin tidigare gemenskap med de ogiftas krets för att istället inlemmas i de giftas (Gustavsson 1974:3). Vigseln var dock inte bara en gränsmarkering, en rite de passage, i brudparets liv utan genom äktenskapet sammanfördes också två släkter (jfr Kjellman 1993:95). I förlängningen kunde bröllopet därmed antingen befästa eller rubba den samhälleliga strukturen i socknen (Kofod 2005:68).

Både för brudparet och värdfolket var bröllopfesten dessutom ett sätt att markera och

bekräfta sin position i lokalsamhället. Att många och dessutom rätt personer bjöds var viktigt, liksom att tillställningen i sig upplevdes som lyckad. Mängden mat och inte minst dryck tycks i många fall ha varit avgörande. "Var det inte mycken dans och brännvin på bröllopet, så hade det varit ett dåligt bröllop", konstateras till exempel i en traditionsuppteckning från Gunnarsnäs i Dalsland (IFGH 5299:6). Genom ett lyckat bröllop kunde man inte bara bekräfta sin position utan också öka sin sociala status (Kjellman 1979a:50 & 63; Sjöström 2007:313). I sin bok *Gammaldags seder och bruk* beskriver Johannes Sundblad (1888:234; jfr VFF 425:28) västgötska bondbröllop:

Under ätning, supning, dans och kortspel samt mot slutet ett och annat slagsmål kunde ett sådant bröllop vara en hel vecka. För att göra det rätt hederligt skydde man inga omkostnader. Att bli omtald och rosad var hvad man egentligen ville, och häruti lyckades man äfven, ty under åratals kunde ett sådant bröllop vara ortens samtalsämne, då man under de mest olika variationer talte om "hur hederli't dä' geck te' när Pehr Nilsa i Matsagål'n gefte bort si' vackra Anna".

Av samma anledning var brudskådarna eftertraktade. Ett stort antal oinbjudna bröllopgäster sågs som ett tecken på ett högt socialt anseende. Enligt en uppteckning från dalsländska Järbo betraktades brudskådningen som ”storartat eller en hedersbevisning gent emot bruden av traktens ungdom” (IFGH 2836:5; jfr ULMA 19686:9). Från Landvetter i Västergötland konstateras mer direkt: ”Det var ännu generligt om det inte var många ’apara’” (IFGH 3975:19; jfr ULMA 7782c:51). Hur viktigt det var att många skådare kom på besök framgår även av Gustav Hugo Frödings (1924:344) bok *Berättelser ur Göteborgs historia under nyare tiden*:

Bröllop firades alltså i hemmet, och härpå följde vanligtvis även brudens förevisning i förstugan för folket. Men allmänheten började visa sig mindre begiven på detta nöje. På sjuttioalet hände det sålunda, att en marsalk måste rentav gå ned på gatan och förmå en poliskonstapel att skaffa det för brudens begärande nödiga folket.

Motsvarande gäller också andra festseder, till exempel flertalet kalenderbundna maskeringsupptåg. I sin avhandling *Helligtrekongersløb på Agersø* beskriver Carsten Bregenhøj (1974:35, 131; jfr Bringéus 1979:67; Kjellman 1979b) hur antalet maskerade besökare ofta räknades. Ett stort antal utklädda gäster indikerade hög prestige och vice versa. ”Hverdagens ’outsidere’ er også udenfor helligtrekongersaften”, som Bregenhøj (1974:76) konstaterar. På samma sätt fungerade brudskådarna som en popularitetsbarometer eller social markör.

Det var dock inte bara antalet brudskådare som var viktigt utan också deras beteende och, tycks det som, tillstånd. Från det schartauanska Bohuslän beskrivs till exempel fördelarna med att bjuda på spetsad svagdricka: ”Var han mån om ställets anseende, slog han allt en skvätt brännvin i drickat, för att hjälpa brudskådarna på traven, ty det ansågs som en heder för stället, att åtminstone en del av

brudskådarna blev fulla” (VFF 1371:7 f., Kareby). Att visa att man hade råd att bjuda på tillräckligt mycket alkohol var ett sätt att påvisa sin position i lokalsamhället. Trakteringen var dessutom en metod för värdfolket att uppmuntra hedrandet av brudparet i ord eller handling. ”När de tog suparna höjde de sitt glas och sade skål på brudparet, Gud give er lycka, samt tömde glaset i ett drag”, berättas från småländska Vaggeryd (IFGH 2222:26). Bjöds det däremot inte på en sup så utbringades följaktligen inte heller någon skål för brudparet. I en uppteckning från Bro socken i Bohuslän betonas sambandet mellan supen och hedrandet mer direkt: ”de som varit duktigast med att utläxa hurra-rop eller avlossa skott trakterades mest” (VFF 728:6). En meddelare från halländska Fjärås framhöll likaså: ”Ju mer brännvin, dess mer hurrade och sköt man” (IFGH 934:14; jfr VFF 1706:15 f.). Av uppteckningsmaterialet framgår att skjutandet i sig var en viktig del av ett lyckat bröllop.

Det var ej så noga med vad man sköt, blott det small bra. Ju större skott, ju mera ära åt brudparet (IFGH 3261:36, Södra Åsarp).

De sköto, så att fönstren rök, annars var det inget bröllop (IFGH 4718:27, Hjärtum).

På motsvarande sätt tycks brudskådarnas skämt ofta ha varit uppskattade och i många fall en viktig del av föreställningen om det ideala bröllopet. I flera uppteckningar omnämns brudskådarna som roliga eller humoristiska. Från västgötska Björketorp berättas exempelvis om en oinbjuden brudskådare som fick stanna kvar i huset under festen: ”han kom in, men han var så rolig, allt skoj han hade att roga [roa] dem med. Han var inte nykter, då han kom, men han fick bli där” (IFGH 5111:9).

Att de oinbjudna besökarna ofta var uppskattade framgår också indirekt av fotografierna som illustrerar föreliggande artikel; de utklädda skådarna togs ibland med till byg-

dens fotograf för att förevigas på bild tillsammans med brudparet.

Brudskådning som alternativ fest

Något organiserat nöjesliv att tala om fanns knappast i det förindustriella allmogesamhället. Som Orvar Löfgren (1969:26) påpekat var ”bondbyns ungdom hänvisad till sin egen uppfinningsrikedom”. Uppesittarkvällar och lördagsdanser är två exempel på aktiviteter som ofta organiserades av ungdomarna själva. Brudskådningen är ytterligare ett bra exempel på detta.

På en bröllopgård kunde hundratals oinbjudna ungdomar träffas. Gårdsplanerna tycks i många fall närmast ha fungerat som en mötesplats för ungdomar från olika socknar, ogifta pojkar och flickor. Från Karl Gustav socken i Västergötland beskrivs hur

skådarna samlades på gårdsplanen: ”Så hördes spel ute på gården och då de tittade ut var det fullt med ’skådare’, som roade sig av hjärtans lust” (IFGH 1386:8). En alternativ fest tycks ha pågått utanför bröllophuset, vilket är en bild som bekräftas av andra traditionsuppteckningar. Till exempel nämns i uppteckningsmaterialet att skådarna ibland hade med sig både drag- och munspel (IFGH 6309:5; ULMA 1986:107). På andra orter kunde skådarna istället för att anordna egen dans på gårdsplanen få delta i dansen inne i själva bröllophuset (se t.ex. IFGH 969:45 f. & 3375:9 f.).

Tillgången på alkohol var dessutom i regel god. Förutom att skådarna trakterades i samband med hurrandet bjöds de ibland också på ytterligare alkohol: ”Hela ’donkar’ av dessa varor sändes, sen de fått en sup, ut till dem

Brudpar med utklädda knutare i Enånger, ca 1920. Foto: Erika Nordin (Enångers hembygdsförening).

för att delas ut efter behag” (VFF 1545:31, Töftedal). Som komplement hade skådarna ibland med sig egen dryck: ”Många voro druckna, redan när de kommo, brännvin hade de med sig, och mer fingo de i bröllopgården” (IFGH 2800:27, Landa; jfr IFGH 6309:5). I flera uppteckningar nämns att brudskådarna även bjöds på bröd eller karameller (se t.ex. IFGH 5042:12).

För den oinbjudna ungdomen var brudskådningen alltså inte bara ett sätt att hedra brudparet utan också ett bra tillfälle till fest; ett sätt att samlas, ha roligt och också ta del av det brölloppshuset bjöd på, både vad gällde mat och dryck, pompa och ståt. Ibland tycks själva skådandet närmast ha varit sekundärt. I en uppteckning från Ventlinge på Öland påpekas uttryckligen att man som brudskådare visserligen kom för att få se på bruden ”men mest för att få dansa, å ha trevligt sins emellan samt bliva bjudna på diverse förfriskningar i olika former” (ULMA 19686:9; jfr DAGF 269h:598).

Brudskådning som problem

Visserligen utgjorde antalet skådare en social markör men samtidigt tydliggör uppteckningsmaterialet att det inte var helt oproblematiskt att få besök av ett stort antal oinbjudna ungdomar. Tvärtom beskrivs brudskådningen påfallande ofta som ett problem. Till exempel vittnar flera uppteckningar om att slagsmål ofta uppstod då antagonister samlades på gårdsplanen:

Det gick nästan inte utan att det blev slagsmål mellan dem som kommit för att skåda bruden. Gamla ovänner träffades, och då skulle de i luven på varandra. Flera hundra personer kunde vara samlade vid ett sådant tillfälle (IFGH 5490:13, Naverstad).

Frampå kvällen kom brudskådarna. Då blev det inte så sällan bråk och slagsmål. Det kunde bli ända upp till hundra [...]. Det behövdes inte så mycket, förrän det blev slagsmål mellan t.ex. folk ifrån Backa och Tuve, vilka av gammalt är antagonister (IFGH 6309:5, Backa; jfr IFGH 5404:29; ULMA 16147:12).

På samma sätt var skjutningen visserligen hedersam men samtidigt också en källa till oro. Olyckor tycks ha varit relativt vanliga, sannolikt som en konsekvens av den ofta ymniga alkoholförtäringen. Sönderskjutna händer (IFGH 6063:11), halmtak som tog eld (VFF 1411:26) och förstörda fönster (IFGH 5245:24) nämns i uppteckningsmaterialet. Det sistnämnda beskrivs i några fall ha varit konsekvenserna av att dynamit använts istället för gevär (VFF 2230:14; jfr IFGH 6253:15). Även åverkan i form av nedrasade takpannor och en förstörd brudklänning nämns i folkminnesarkivets samlingar:

Jag hade med mig hem från Amerika en revolver för fem skott. Jag sköt rakt upp i oxa på byggningen, så tegelpannorna började trilla ner på mig (IFGH 5516:14, Ölmevalla).

Och så sköto de alldeles förskräckligt. Alldeles inpå fönstrena och rakt in bland folkhoparna. På ett bröllop i Söndregård i Bölse sköto de hål på framväden på brudens klänning och på brudgummens byxor, när brudparet var ute och visade sig. Det var ju bara lösa skott, men så nära, som de stodo, så kunde förladdningen vara farlig nog (IFGH 1970:40 f., Morup).

Motsvarande gäller i allra högsta grad även brudskådarnas ”skämt”. I ett antal uppteckningar omnämns skådarnas beteenden som underhållande inslag i bröllopsfirandet men lika ofta påtalas de som illasinnat ofog. Framför allt rörde det sig om icke-verbal ”humor” (jfr Simonsen 1996). I materialet beskrivs bland annat hur skådare kastade in en höna i en bröllopgård (IFGH 5617:11), kreaturen släpptes lösa (IFGH 5356:23), flaggstången revs (IFGH 5684:27), avträdet bars bort (IFGH 5128:28), stenar kastades (Onsala 1893-02-07), tjära kletades på lås och dörrar (IFGH 5404:29), fönstren slogs sönder (IOD 382B), skräp drogs fram till brölloppshuset (IFGH 3259:28) och till och med hur en levande katt slängdes ned genom skorstenen (IFGH 3109:32; jfr IFGH 5166:14). I protokoll från två stämmor i Onsala nämns även verbala på-

hopp. År 1858 konstaterades att ”lättsinnige och försmädliga utlåtelse fällas om brudparet och gästerna” och 1893 omnämns att ”plumpa ord” förekom (Onsala 1858-06-21 & 1893-02-07; jfr ULMA 8192:44). Av Ellen Vleugels (1905:108) skildring ”Några drag ur folkets lif i Skellefteådalen” framgår att detta också var brukligt i norra Sverige:

Hela natten är brölloppshuset kringvärmadt af ”koxare”. Från när och fjärran strömma dessa objudna gäster till för att skåda bruden. Där är kritiken och talan fri. Spelglosor och skämtord hagla. Hvarje ny kvickhet hälsas med jubel. Och fager och vankfri skall den brud vara, som med heder kan hålla stånd det profvet.

Som påpekats uppfattades handlingarna ibland som skämt, ibland som ofog. Skillnaden däremellan är vag. I antologin *Masks and Mummie in the Nordic Area* diskuterar Christine Eike (2007b:497 ff.) utklädningsupptåg som ritualiserad humor. Bland annat ställer hon en i sammanhanget högst relevant fråga: ”Fun for Whom?” Som också Michèle Simonsen (1996:224; jfr Bregenhøj 1996:202) påpekat karaktäriseras många av upptågen just av den subtila balansen mellan njutning och förnedring; skillnaden mellan att *skratte med* eller *skratte åt* dem som utsätts är ofta hårfin. På motsvarande sätt beskriver Michail Bachtin (1986:22) det karnevaliska skrattet som ambivalent: ”det är glatt och muntert, triumferande men på samma gång ironiskt, spotskt och hånfullt”. Händelserna i samband med brudskådningen rörde sig också i gränslandet mellan det tillåtna och det otillåtna. Ibland är det tydligt att de normala gränserna för vad som sågs som acceptabelt beteende överskreds. Precis som när det gäller flertalet andra ungdomsupptåg i samband med årets och livets högtider var det i samband med brudskådningen tillåtet att göra och säga sådant som annars skulle ha varit förbjudet (Bachtin 1986:11 ff.; Bregenhøj 1974 & 1996; Burke 1983:213 f.). Synen på vad som är roligt har dessutom förändrats över tid. Som

Christine Eike (2007b:514) konstaterat skulle händelser som under 1800-talet betraktades som roliga idag uppfattas som trakasserier. Samtidigt framgår det av uppteckningsmaterialet att brudskådarnas handlingar långt ifrån alltid ens var menade att roa. Tvärtom är det tydligt att skådarna i vissa fall högst medvetet försökte störa eller rentav förstöra brölloppsfesten.

Brudskådning som protest

De omkring tvåhundra uppteckningarna om ämnet som finns i DAGs samlingar har huvudsakligen tillkommit som resultatet av mer övergripande frågor om traditionen. I Waldeemar Liungmans *Frågebok för folkminnesinsamling* från 1927 ställs frågorna: ”Förekom visning av brudparet (på sten etc.)?” respektive ”Brukade ungdomen komma för att skåda bruden? Hur tillgick därvid?” (Liungman 1927: 41 f.). I arkivets följande frågebok, använd från 1934 och framåt 1950-talet, omnämns överhuvudtaget inte skådandet av bruden (Bergstrand 1934). Med andra ord har inte problemen i samband med skådningen specifikt efterfrågats, vilket i detta sammanhang både är en för- och nackdel. Att många sagesmän spontant tar upp problemen tyder på att det inte rör sig om engångshändelser. Samtidigt medför de mer övergripande frågorna att utförliga resonemang om *vem* som drabbades och *varför* är sällsynta i uppteckningsmaterialet.

I några enstaka fall är det dock tydligt att problemen i samband med brudskådningen härrörde från enskilda individers ovänskap. Från Grythyttan i Västmanland berättas exempelvis att brudgummen haft en rival under sin friaretid som vid bröllopet samlat ”ihop en massa rå ungdom vid namn av knutgubbar, och de gjorde högtiden kort” (ULMA 1775: b2:3; jfr IFGH 1629:17 f.). Betydligt oftare var det emellertid frågan om att en grupp av ungdomar kollektivt försökte störa eller förstöra ett bröllop. I regel förklaras motsvarande

ungdomstraditioner innehållande inslag av hyss och ofog i termer av folklig rättsskipning. Händelserna brukar tolkas som ungdomskollektivets bestraffning av personer som på ett eller annat sätt avvek från det normala. Det rör sig, betonar Orvar Löfgren (1969:29; jfr t.ex. Weiser-Aall 1954; Eike 2007a–b), om ”handlingar, som aldrig skulle ha kunnat genomföras av etablerade bönder, men som ofta i tysthet godtogs av bymenigheten”. Utifrån befintligt material är det dock svårt att generellt dra samma slutsats när det gäller problemen i samband med traditionen att skåda brud.² Däremot vittnar händelserna i samband med skådningen tydligt om att den ogifta ungdomen utgjorde en maktfaktor i socknarnas sociala liv (Löfgren 1969:29). På ett eller annat sätt var arrangörerna av bröllop tvungna att förhålla sig och ta hänsyn till de oinbjudna ungdomarna. Ungdomarnas alternativa och informella fest utanför bröllophuset tycks i vissa fall närmast ha fungerat som en belägring av det formella högtidsfirandet.

I flera fall tycks också det kollektivt utförda ofoget direkt höra samman med brudskådningens funktion som alternativ fest. Av allt att döma såg de oinbjudna ungdomarna det som sin rättighet att inte bara vistas på gårdsplanen för att få se på bruden utan också att som tack trakteras (jfr Bringéus 1993:52). Ett av många exempel härpå är att det från halländska Sällstorp konstateras att skådarna ”hade gammal rätt att bli undfägnade med brännvin” (IFGH 876:30; jfr IFGH 930:15 f., 2800:27 f.; IOD 790B). En uppteckning från Askome, inte så långt ifrån Falkenberg, åskådliggör hur bröllopsvärdar kunde känna sig direkt tvingade att traktera ungdomarna:

Vid vart enda bröllop skulle ungdomen ”skåda brud”. De kommo ifrån alla håll och från långa avstånd, och oftast voro de fulla och galna, redan när de kommo till bröllopgården. Och där skulle de ha mer fülle. Det var gammal sed, som ingen tordes bryta, att varenda karl som ville ha brännvin, skulle få sig minst två rediga supar. Och så skulle ”värden” stå där och bjuda dem

på. Fy faen! Jag har varit värd på många bröllop, och det är ju alltid förargerligt och tröttsamt göra, men det försmädligaste var dock alltid att stå där ute på kvällen och bjuda brudskådarna brännvin. Det skulle skam vara värd, egentligen (IFGH 1462:11).

Att låta bli att bjuda skådarna på alkohol var svårt. Från västgötska Skepplanda berättas att ”apana” ibland tvingade sig till ansenliga mängder alkohol innan brudparet ens hunnit komma fram till bröllopgården.

Under vägen stod det stora samlingar med folk och vänta på dem. Di kallas på den tiden för apara, och di hade staplat upp alla möjliga hinder på vägen, stockar och slagor och allt vad di kunde bröta över vägen, och stenar, om di inte fick tag på annat, för att di inte skulle kunna köra direkt utan vara tvungna att stanna, så att alla dessa hära apara skulle få traktat [...]. När mor flytte ifrån Hålanda och hit, så gick det åt 22 kannor brännvin bara under vägen till bröllopet (IFGH 1929:27 f.).

En än vanligare metod var att hämnas alternativt hota att hämnas om trakteringen uteblev. ”De fick mat och de flesta ville ha brännvin med, fick de inte det, så gråla de”, berättas från Forshälla i Bohuslän (IFGH 5001:30). I en uppteckning från Ödsmål i samma landskap beskrivs mer utförligt om vad som kunde inträffa om man inte trakterade skådarna:

När prästen var klar (och avrest), kom åskådarnas skara och började leva bus. De höll på att alldeles ödelägga bröllopsstället. Vettlöst folk gick lös på byggnaderna och sköt ut fönsterrutor. Det värsta var vid tiden på vintern mellan julen och våren, då de ingenting hade att göra. De kallas brurskådare, och de blev inte fägnade. På Örröd i Ödsmål hade skålmare gått bort under dansen och tagit skit och lagt i en kittel med vatten och gästerna märkte inget, förrän de börjat dricka kaffe. Var det flaggstång, så ryckte de ned den. En del släppte kreaturen lösa. Det är väl att de avskaffat bröllopet. Nu reser de till en annan plats (IFGH 5684:27).

Motsvarande beskrivningar finns också från andra delar av Sverige, till exempel från Höja i Skåne:

Allt det där med framropandet var egentligen ett ofog, och likväl torde det icke vara helt bortlagt. Mycket ofta bjödos de, som kommo för att se ”brupared”, brännvin. Jag hörde en gång en lantman, som sade, att man var tvungen att göra det, ty i annat fall kunde man frukta för skadegörelse på ett eller annat sätt. [...] Ofta blev det i alla fall skadegörelse på ett eller annat sätt. Och då vederbörande dagen efter bröllopsdagen betraktade den väl ansade trädgården, så bar den vittnesbörd om en mycket otäck vandalisering. [...] Och på ett ställe, där det icke bjöds brännvin på skaran, smorde man latrin på fönstren. Naturligtvis var det endast slödder och byke, som kunde gå så illa till väga (LUF 9976:10 f.)

Ovan sägs att det var ”slödder och byke” som ställde till problemen. Vanligen omtalas skådarna som ungdomar, ibland som barn. I ett antal uppteckningar och protokoll omnämns emellertid de objudna gästerna även som ”rå ungdom” (ULMA 1775:b2:3), ”vettlöst folk” (IFGH 5684:27), ”wanartige” (Fjärås 1823-01-19), ”tjenstehjon” (Älvsåker 1828-02-07) eller ”tjenare” (Tölö 1859-08-02; jfr IFGH 5111:8 f.). I en inspelning från bohuslänska Hålda omnämns att skådarna som ställde till problem var torpare (IOD 705B). På motsvarande sätt finns tecken på att det framför allt var ägande bönder som utsattes. Ett motiv till ofoget som anges i uppteckningsmaterialet är att de utsatta inte trakterat skådarna, trots att de hade råd:

Var det en riker skräal, som inte hade råd att ge ”skådara” en sup, så satte de ihop en visa om det, som de la te å sjunga. Till exempel när [N.N.] gifte sig med [N.N.] i Bredgårn, då sjöng de: ”Jag har vandrat i söder, och jag har vandrat i norr, men aldrig har min strupe varit så torr, som när jag var på Bredgårn på bröllop” (IFGH 3315:48 f., Holsjunga; jfr IFGH 4261:46).

Instället för att trakteringen här ledde till ett gott rykte och en ökad social status, fick den uteblivna alkoholen motsatt effekt. Sannolikt levde visan dessutom kvar långt efter det att bröllopet var över (jfr Kjellman 1979b:92). Ett annat exempel är från bohuslänska Torsby. I uppteckningen berättas om en nämndemans

stora bröllop med ”pomp och ståt, som ingen sett maken till”, vilket saboteras av oinbjudna ungdomar:

Färden till kyrkan gick i skritt med förridare och musik i den. När de kommo mitt för Åkershögs-Tobjases var där i grinlidret rest en äreport, mitt i äreporten hängde en svinurinblåsa fylld med vatten och sagga och rann, vilket skulle påminna om [N.N:s] lyte, att han vätte under sig i bädden. På kvällen kasta bruceskådarna in en ”pesssestole” [nattkärl av trä] (VFF 967:21).

I flera sockenstämmoprotokoll omnämns även hur skådarna tog sig in i bröllophuset. Från Västra Frölunda (1845-02-11), inte långt från Göteborg, anges till exempel hur ”s.k. apare i stor myckenhet inträngt i bröllopsstugan, hvaribland en del varit försedda med knifvar och tillegnat sig åtstkilliga tractamenter som framburos åt bröllopgästerna samt under stoj och buller uppfört sig på flera sätt oskickligt”. Under en sockenstämma i Fjärås den 19 januari 1823 beskrevs problem med att ”obudne och wanartigepersoner, som under förklädning nattetid kringstryka och oförsynt intränga sig i bröllophuset, för att tillpocka sig wälfägnad och utöfwa ett okynne och hwarigenom nyligen wäld, hemgång och blodutgutelse åstadkommits”. Barn till välbärgade bönder hade knappast anledning att med våld förse sig med mat från bröllophus.

I de fall konflikter uppstod tycks det därmed i mångt och mycket ha varit frågan om unga, fattiga och objudna som (för)störde de äldres, bjudnas och mer välbärgades fester. Dessvärre saknas uppgifter om traditionen under 1700-talet. Av befintligt material framgår dock att skådandet på flera orter antingen uppstod, tilltog eller urartade under 1800-talet. Att seden ”alt mer och mer tilltager” konstaterades till exempel i Frölunda (1822-02-22). Från Bergum påstås att skådarna förr ”inte var så galna” som de blev senare, vilket är en bild som också bekräftas av en uppteckning från Morlanda (IFGH 4180:15, 5356:23). Även om beläggen på sedens förändring under

1800-talet är få är det i sammanhanget fres-tande att tolka konflikterna som ett resultat av den sociala differentieringsprocess som ägde rum på den västsvenska landsbygden. Mellan åren 1750 och 1850 nära fördubblades Sveriges folkmängd. Under perioden ökade bondebefolkningen med en tiondel, medan antalet obesuttna, backstugusittare, torpare och statare mer än fyrdubblades. Med andra ord var det främst de lägre klasserna på landsbygden som växte, allra fortast gick utvecklingen under 1800-talets första hälft. Parallellt med tillväxten av de obesuttna skikten på landsbygden skedde en social skiktning även inom bondegruppen; skillnaderna mellan storbönder och småbönder ökade markant (Pettersson 1983:2 ff.; jfr Winberg 1975). Även om proletariseringprocessen avtog efter 1800-talets mitt var den sociala skiktningen fortsatt stor. Det äldre ståndssamhället, vari huvuddelen av landsbygdsbefolkningen ingick i begrepp som ”allmogen”, hade ersatts av ett polariserat klassamhälle. Ibland beskrivs utvecklingen i termer av pauperisering – allt fler blev fattiga samtidigt som avståndet mellan de fattiga och rika blev större och större (Liljewall 2000:138).

Knappast vid något tillfälle torde skillnaderna mellan rik och fattig upplevts större än vid firandet av bröllop. Festen både förstärker och tydliggör sociala skillnader. ”Den gav ökad glans åt de rika, men markerade därigenom också torftigheten i de fattigas fester”, som Nils-Arvid Bringéus (1979:67) konstaterar. Bordsplaceringen var en social markör och detsamma gällde ofta också vem som inbjöds till bröllopet och inte. Antingen kunde de fattiga få sämre bordsplaceringar eller så fick de först komma senare på ett separat ”afterkalas” (Kjellman 1979a:46 ff.). Ungdomar bjöds ofta inte alls. På samma sätt som idag var det också under 1800-talet skillnad på bröllop och bröllop. På olika sätt försökte landsbygdens övre skikt distansera sig neråt (Bringéus 1987:279; jfr Gustafsson

1950). Ett exempel härpå, som ofta nämns i det västsvenska uppteckningsmaterialet, är att rika i regel vigdes i kyrkan, de fattiga i prästgården. Under 1800-talet var det dessutom ingen ovanlighet att mindre bemedlade gifte sig helt i tysthet (Bringéus 1993:51). Därmed hölls inget bröllopskalas och de nygifta fick således inte heller besök av brudskådare.

Åtminstone en del av problemen i samband med traditionen att skåda brud kan tolkas som ett uttryck för nämnda spänningar, som en reaktion på vad oinbjudna och mindre bemedlade ungdomar uppfattade som sociala orättvisor. Detta gäller inte minst det återkommande och närmast ritualiserade våldet (jfr Magnusson 1988:263). Både utklädseln till oigenkännlighet och att besöken på bröllopgården skedde när mörkret väl hade lagt sig hade här en viktig funktion. Samtidigt som de ses som komiska uppfattas masker i regel också som skrämmande. Maskeringen ger bäraren makt, en känsla av att stå utanför normala regler, samtidigt som den också ska garantera anonymitet (jfr Bachtin 1986:49; Burke 1983:230). Det sistnämnda var i sammanhanget särskilt viktigt. Att ge sig på välbärgade bönder, deras egendom och bröllopsfester var riskabelt och kunde få allvarliga konsekvenser – vid sidan av domstolsstraff kanske även förlust av hem och anställning (Thompson 1983:213). Sannolikt spelade 1800-talets ymniga alkoholförtäring också en väsentlig roll för konflikternas uppkomst. Brännvinet fick sitt genombrott i början av 1800-talet. Husbehovsbränningen legaliserades och supandet tilltog väsentligt, både till vardag och fest. Som bland andra Peter Burke (1983:231) betonat bidrar en kraftig alkoholkonsumtion till att undertryckt frustration ofta kommer upp till ytan i samband med folkliga fester.

Brudskådning som brott

Även mängden protokoll tyder på att sockenstämmornas ledande män betraktade tradi-

Brudskådare i Enånger 1919. Foto: Erika Nordin (Enångers hembygdsförening).

tionen som ett stort problem. Genom bötesföreläggande försökte stämmor att avskaffa traditionen. I Onsala (1828-06-26) beslöts ”att desse brudskådningar helt och hållet skulle förbjudas, och att hvem det vara må och vid hvad tid på dygnet som helst [...] skall böta”. På motsvarande sätt konstaterade stämman i Fjärås (1855-09-25) att ”hvar en, som utan att vara slägt eller bjuden, infinner sig att gratulera eller skåda brud skall böta fem RdRGs”. Även i Västra Frölunda (1844-04-01) försökte stämman förbjuda ”detta onda” medan man i till exempel Älvsåker (1828-02-07) istället försökte reglera traditionen:

Det nöjet att beskåda brudparet må icke betagas ungdomen, dock må detta skådande icke vara längre än till solens nedergång, hvilken årstid som helst; när mörkret infaller må ingen obehörig person vara på gården ej eller intränga sig i bröllophuset. Kommer någon utklädd så varde han belagd med tre Rikd:r 16 Banco i böter, och den, som icke är utklädd belägges med hälften böter [...].

Återkommande i protokollen är att böterna ökade om de oinbjudna ungdomarna kom till bröllopgården ”efter solens nedgång” (Tölö 1857-01-11) eller ”förklädd eller utklädd” (Fjärås 1823-01-19; jfr Hanhals 1823-09-25). Tydligt är således att stämmorna ville förhindra att ungdomen i skydd av mörkret eller förklädnad skulle kunna (för)störa festen. I flera protokoll anges dessutom att föräldrar ska betala sina barns böter och husbönderna sina tjänstehjons (Älvsåker 1828-02-07), vilket också kan ses som en metod för att stävja problemen. I samband med diskussioner om brudskådning under en sockenstämma i Västra Frölunda (1822-02-22) uppmanades direkt ”allmogen att hafva strängare ordning på barn och tjenstefolk”.

Sockenstämman var först och främst en arena för lokalsamhällets övre skikt. Mellan åren 1817 och 1843 var hemmantalet grunden för rösträtt, men efter 1843 baserades istället rätten utifrån bevillningen, vilket även gav andra än jordägare rätt att rösta. Rösträtten var dock fortfarande graderad – den som ägde mest hade således flest röster. Dessutom var kyrkoherden självskriven som sockenstämmans ordförande (Petersson 1983:184 f.; Sandén 1995:74 ff.). Bestämmelserna angående brudskådningen kan i detta sammanhang tolkas som ett försök från socknens mer välbärgade invånare att helt avskaffa eller åtminstone ofarliggöra traditionen. Att förbudet fattades kollektivt på stämman motverkade sannolikt risken för att initiativtagaren skulle utsättas för ”hämndaktioner”; åtminstone finns det rörande andra festseder exempel på att konsekvenserna av att enskilda individer försökte stävja ungdomsupptåg endast blev att de råkade än mer illa ut vid nästa tillfälle (jfr Skott 2002:196; IFGH 2472:43 f.).

Det är också möjligt att sätta in sockenstämmornas agerande i ett större sammanhang. I protokollen nämns inte bara ”verkeliga lagbrott” (Onsala 1828-06-22) som till exempel ”våldsverk” (Tölö 1857-01-

11), ”hemgång och blodsutgutelse” (Fjärås 1823-01-19) eller ”stenkastning” (Onsala 1893-02-07) utan också att ”oseden [...] ej vore förenligt med svensk allmogevärdighet” (Frölunda 1822-02-22). Traditionen att skåda brud och händelserna därvid sågs således som symptom på något större, på en kultur som stämmornas ledande män inte delade utan tvärtom motarbetade. Traditionen beskrivs i protokollen med ord som ”oansvarigt” (Fjärås 1823-01-19), ”oordningar” (Onsala 1828-06-22) ”skrål” (Onsala 1893-02-07), ”oljud” (Tölö 1857-01-11) och ”buller” (Västra Frölunda 1845-02-11). Stämmorna reagerade också på att den var ”oanständig” (Hanhals 1823-05-01), att det förekom både ”svordomar” (Västra Frölunda 1822-02-22) och ”plumpa ord” (Onsala 1893-02-07). Dessutom klädde sig ”karlar i fruntimersdräkt och twertom” (Älvsåker 1828-02-07). Vidare förekom ”dryckenskap” (Tölö 1828-02-07) och ”fylleri” (Älvsåker 1828-02-07) bland skådarna. Med andra ord var traditionen och deltagarnas beteende inte bara ”sedeförderfwande” utan även direkt ”ogudaktigt” (Fjärås 1823-01-19). Som framgår passade ungdomens tradition att skåda brud inte alltid in i de övre samhällssiktens syn på hur bröllop skulle firas (jfr Sjöström 2007:270; Tolksdorf 1985). Beskrivningarna känns också igen från andra sammanhang. I sin avhandling *Den bråkiga kulturen: förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850* lyfter Lars Magnusson (1988:24) fram hur samhällets mindre bemedlade under 1800-talet ”uppifrån ofta beskrevs som ett hot mot den bestående ordningen; mot egendom, moral och goda seder. Den bestod av brottsliga, oordentliga, försupna, lata, lastbara och fräcka individer som önskade att störta det etablerade samhället i gruset”. Bodil Petersson (1983:56 f.) kommer till motsvarande slutsatser i sin avhandling *”Den farliga underklassen”: studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige*. Stämmornas agerande angående tra-

ditionen att skåda brud kan således betraktas som ett led i försöken att på det lokala planet disciplinera eller reformera folkkulturen. Brudskådningen i sig själv var ur detta perspektiv kanske inte det största problemet för kyrkans och socknens ledande män. Att traditionen förbjöds beror snarare på att den kopplades samman med en hel kultur som utmärktes av ogudaktighet, oanständighet och oordning (Magnusson 1988:53). Kort sagt betraktades och behandlades brudskådningen som ett symptom på en kultur i behov av att reformeras och en samhällsgrupp som borde disciplineras.

Bröllop som arena för konflikter

I artikeln ”Uppvaktning undanbedes: Om fest som trauma” betonar Nils-Arvid Bringéus (1979:59 ff.) att fester avslöjar, förstör och förstärker samhällsliga problem; därmed kan de studeras både som speglingar av samhällsstrukturer och som drivkrafter till samhällsförändringar. Med inspiration från Bringéus artikel har jag här utifrån traditionen att skåda brud diskuterat bröllop som arena för konflikter.

I allmogesamhället var bröllop i regel av stor betydelse inte bara för brudparet utan också för värdfolket och i förlängningen även för släkten och bygemenskapen. För brudparet och värden var bröllopet en möjlighet att bekräfta eller utöka sin position i lokalsamhället. Ett ”hederligt bröllop” var inte bara en rolig fest utan den gav också arrangörerna ökad social status i socknen. Antalet dagar som bröllopet varade, gästerna, maten och inte minst drycken var avgörande. Att brudparet besöktes av välvilliga brudskådare var likaså en social markör, både för brudparet och för värden.

På samma sätt som andra fester skapar bröllopskalas gemenskap. Samtidigt är de också uteslutande. Att bli inbjuden, skriver Bringéus (1979:61), är ”en bekräftelse på att man är med, att man räknas eller uppskattas. En utebliven

inbjudan kan vara en lika säker bekräftelse på motsatsen”. De som besökte bröllopsgårdarna som brudskådare var ungdomar. Oftast ville de med sin närvaro och sina handlingar hedra brudparet. Själva skådandet tycks dessutom ha betraktats som ett tillfälle till egen fest. Samtidigt var skådarna *oinbjudna* – de var inte välkomna in i brölloppshuset, i varje fall inte om de inte betalade för sig. Därmed är brölloppsfesten på samma sätt som andra fester särskiljande, något som ofrånkomligen skapar spänningar mellan enskilda individer eller grupper. När det gäller traditionen att skåda brud tog sig spänningarna konkret uttryck i att de oinbjudna ungdomarnas uppskattade hyss ibland utbyttes mot illasinnat ofog och våld. Som framgått beskrivs skådningens närvaro och handlingar som ett direkt problem i ett stort antal uppteckningar. I en uppteckning från Rödbo i Bohuslän påpekas uttryckligen att ”värdfolket var nästan lite rädda för dessa oinbjudna gäster” (IFGH 6327:7).

I artikeln har jag argumenterat för att bråken i samband med brudskådningen åtminstone delvis bör uppfattas som en säkerhetsventil, som de oinbjudna ungdomarnas protest mot vad de uppfattade som sociala orättvisor. I de fall konflikter uppstod mellan skådarna och de bjudna tycks det vara frågan om mindre bemeddade ungdomar eller ”tjänare” som besökte välbärgade bönder. Skådningen tydliggör således sociala spänningar, vilket Bringéus (1979:67) framhåller som utmärkande för fester; i ljuset av de välbärgade böndernas ofta överdådiga brölloppsfester framstod de fattigas som än torftigare. Skillnaderna uppfattades sannolikt ibland som orättfärdiga; av uppteckningsmaterialet framgår i alla fall att de oinbjudna ungdomarna såg det som sin rättighet att ta del av dryck och ibland även mat från brölloppshuset. Nekades skådarna traktering försökte de istället (för)störa festen. Mönstret känns igen från andra högtidstraditioner. Under fester, som till exempel medeltidens karnevaler och 1800-talets utklädningsupp-

tåg, kan ordinarie klassbarriärer brytas ned men också ifrågasättas. Som påpekats var det under festerna till en viss gräns tillåtet att göra sådant som annars inte skulle ha accepterats (jfr Bachtin 1986:19 f.). Med Peter Burkes (1983:231) ord skedde dock ibland en kodväxling från ”ritualens till upprorets språk”. De i artikeln behandlade protesterna i samband med traditionen att skåda brud är ett bra exempel härpå. Det är också tydligt att sockenstämmornas ledande män betraktade skådningarna som ett stort problem. Enbart i Halland förbjöds eller reglerades traditionen i minst ett tiotal socknar under 1800-talet. Förutom att stämmornas ledande män ville stävja våldet i samband med skådningarna betraktade och behandlade de också traditionen som ett bevis på en kultur i behov av att reformeras, och utövarna som en grupp som borde disciplineras.

Dessvärre har ingen studerat traditionen att skåda brud och dess förändring över tid. Av sockenstämmoprotokoll framgår dock att problemen, om än i mindre omfattning, kvarstod vid 1900-talets början (Lindome 1904-12-27; Tvååker 1912-03-28). Fortfarande skådar man brud i delar av landet. Av rapporter på internet, bloggar och bröllopsforum tycks dock skådarna numera gå tämligen varsamt tillväga med hurrarop och möjligen ett och annat gevärsskott. Samtidigt som nutidens bröllop, på samma sätt som 1800-talets, ofta utgörs av glädjefyllda högtider finns det dock otaliga exempel på hur festerna i sig fortfarande kan utgöra arenor för konflikter – mellan enskilda individer, släkter och samhällsgrupper.

Fredrik Skott, fil. dr

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg

Noter

- * Ett stort tack till Christer Ahlberger (Göteborg), Carsten Bregenhøj (Kerava), Terry Gunnell (Reykjavik) och Bengt af Klintberg (Lidingö) för värdefulla synpunkter på texten. Citaten i artikeln är språkligt korrigerade.

- 1 I sin avhandling *Bröllopsgåvan* nämner Gunilla Kjellman (1979a:59) att brudskådarna i andra delar av Sverige ibland kallades för gapfolk (Dalarna), knutgubbar eller knutare (Hälsingland, Jämtland och Närke), koxare eller koxfolk (Blekinge, Dalarna, Uppland, Norrbotten, Västerbotten och Ångermanland), slo eller slon (Dalarna, Gästrikland och Västmanland) eller siare (Lappland och Västerbotten). För namn på skådarna i Norge, Irland och Skottland, se Eike 2007a–b och Gunnell, kommande.
- 2 I en enkata uppteckning framgår dock att skådarna med sånger markerade gentemot en gravid brud (IFGH 934:14).

Referenser

Otryckta källor

Institutet för språk och folkminnen: Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg. Traditionsuppteckningar: DAGF (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, folkminnen), IFGH (Institutet för folkminnesforskning) och VFF (Västsvenska folkminnesföreningen). Dialektinspelningar: IOD (Institutet för ortnamns- och dialektforskning).

Institutet för språk och folkminnen: Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Traditionsuppteckningar: ULMA (Uppsala landsmålsarkiv).

Lunds universitet: Folklivsarkivet i Lund. Traditionsuppteckningar: LUF (Lunds universitets folklivsarkiv).

Svensk lokallhistorisk databas (<http://www.lokalhistoria.nu>). Avskrifter av kommunal- och sockenstämmoprotokoll. Fjärås (1823-01-19 & 1855-09-25), Hanhals (1823-05-01), Köinge (1883-03-31), Lindome (1857-01-11 & 1904-12-27), Onsala (1828-06-22, 1858-06-21, 1873-10-29 & 1893-02-07), Ränneslöv (1834-10-19), Släp (1844-04-28), Tvååker (1912-03-28), Tölö (1828-02-03, 1857-01-11 & 1859-08-02), Vallda (1844-04-01) och Älvsåker (1828-02-07 & 1857-06-21). Observera att protokollet från Fässberg (1845-02-08) är hämtat från Losman 2002:16 f. På motsvarande sätt återfinns avskrifter av protokollen från Västra Frölunda (1822-02-22, 1844-04-01 och 1845-02-11) i VFF 2499:1 ff.

Tryckta källor och litteratur

Bachtin, Michail 1986: *Rabelais och skrottets historia. François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*. Gråbo.

Bergstrand, Carl-Martin 1932: *Två knallesocknars krönika. Toarp och Rångedala 1700–1850*. Borås.

Bergstrand, Carl-Martin 1934: *Frågebok för folkminnesinsamling*. Göteborg.

Bregenhøj, Carsten 1974: *Helligtrekongersløb på Agersø. Socialt, statistisk og strukturelt*. København (Dansk Folkemindesamling skrifter 3).

Bregenhøj, Carsten 1996: *Hva' griner de a'?* *Humor och kultur*. Red. Ulf Palmenfelt. Turku (NIF Publications 34).

Bringéus, Nils-Arvid 1979: "Uppvaktning undanbedes". Om fest som trauma. *Studiet af fester. Seminar over teori og metode i nyere folkloristik afholdt i København 9.–11. marts 1978*. Red. Flemming Hemmersam & Bjarne Hodne. København.

Bringéus, Nils-Arvid 1987: *Livets högtider*. Stockholm.

Bringéus, Nils-Arvid 1993: *Bröllopseder i Sverige – en översikt. Kulturen*.

Bringéus, Nils-Arvid 2007: *Livets högtidsdagar*. Stockholm.

Burke, Peter 1983: *Folklig kultur i Europa 1500–1800*. Stockholm.

Carlsson, Lizzie 1965–1972: "Jag giver dig min dotter." *Trolovnning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia*. Del I–II. Stockholm (Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning 1:8 resp. 1:20).

Eike, Christine 2007a: *Masks and Mummung Traditions in Norway. A Survey. Masks and Mummung in the Nordic Area*. Ed. Terry Gunnell. Uppsala (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 98).

Eike, Christine 2007b: *Disguise as Ritualised Humour in Norway, Past and Present. Masks and Mummung in the Nordic Area*. Ed. Terry Gunnell. Uppsala (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 98).

Fröding, Gustav Hugo 1924: *Berättelser ur Göteborgs historia under nya tiden*. Göteborg.

Gunnell, Terry, kommande: *Skotrarrar, Skudlers, Coloughs and Strawboys. Wedding Guising Traditions in Norway, Shetland and Ireland, Past and Present*.

Gustafsson, Berndt 1950: *Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige omkring 1880. En kyrkohistorisk-sociologisk undersökning*. Stockholm (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia 22).

Gustavsson, Anders 1974: *Ståta brud. En kyrklig sed i social belysning*. Lund (Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund 14).

Habbe, Peter 2006: *Att se och tänka med ritual. Kontrakterande ritualer i de isländska sagorna*. Lund.

- Hedberg, Gunnel 1982: *Ægteskab. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XX*.
- Kjellman, Gunilla 1979a: *Bröllopsgåvan. En etnologisk studie av gåvoekonomi*. Lund (Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund 9).
- Kjellman, Gunilla 1979b: Festen – en spegel för kulturella värderingar och samhällsförändringar. *Studiet af fester. Seminar over teori og metode i nyere folkloristisk afholdt i København 9.–11. marts 1978*. Red. Flemming Hemmersam & Bjarne Hodne. København.
- Kjellman, Gunilla 1993: Bröllopsgåvan – ett forna tiders bosättningsbidrag. *Kulturen*.
- Kjerström Sjölin, Eva 1993: Minnet av bröllopet – om bröllopsfotografiet förr och nu. *Kulturen*.
- Knuts, Eva 2006: *Något gammalt, något nytt – skapandet av bröllopsföreställningar*. Göteborg.
- Knuts, Eva 2007: Masks and Mumming Traditions in Sweden. A Survey. *Masks and Mumming in the Nordic Area*. Ed. Terry Gunnell. Uppsala (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 98).
- Kofod, Else Marie 2005: Kærlighed og bryllup. Idealer i endring. *"Slipp tradisjonene fri – de er våre!" Fest og fellesskap i endring*. Red. Bente Gullveig Alver & Ann Helene Bolstad Skjelbred. Uppsala (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 90).
- Liljewall, Britt 2000: Tradition som moderniserande kraft. Alternativa mönster för historisk förändring. *RIG*.
- Liungman, Waldemar 1927: *Frågebok för folkminnesinsamling*. Göteborg.
- Losman, Beata 2002: *Arkivvägledning för Mölndals kommun*. Mölndal.
- Löfgren, Orvar 1969: Från nattfrieri till tonårskultur. *Fataburen*.
- Magnusson, Lars 1988: *Den bråkiga kulturen. Förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850*. Stockholm.
- Petersson, Birgit 1983: *"Den farliga underklassen". Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige*. Umeå (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 53.)
- Qvistgaard, A. 1922: Om brudstenar. *Fataburen*.
- Rundquist, Angela 1989: *Blått blod och liljevita händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900*. Stockholm.
- Sandén, Annika 2005: *Stadsgemenskapens resurser och villkor. Samhällssyn och välfärdsstrategier i Linköping 1600–1620*. Linköping (Linköping Studies in Arts and Science 330).
- Simonsen, Michèle 1996: Icke-verbal humor i urbana miljöer. *Humor och kultur*. Red. Ulf Palménfelt. Turku (NIF Publications 34).
- Sjöström, Lars Olov 2007: *Modernitet i det traditionella. Kulturbyggen och gränser inom ett nordsvenskt område*. Umeå (Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns norr 55).
- Skott, Fredrik 2002: "Först ska vi till Blåkulla och sen ska vi till McDonald's." Påskkäringar i Sverige 1850–2000. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*.
- Sundblad, Johannes 1888: *Gammaldags seder och bruk*. Stockholm.
- Thompson, E.P. 1983: *Herremakt och folklig kultur. Socialhistoriska uppsatser*. Stockholm.
- Tolksdorf, Ulrich 1985: Strukturalistisk kostforskning – försök till en generell modell. *Kulturmöten och kulturell förändring. Nutida tysk etnologi i urval av Anders Gustavsson*. Red. Anders Gustavsson. Malmö.
- Vleugel, Ellen 1905: Några drag ur folkets lif i Skellefteådalen. *Svenska Turistföreningens årsskrift*.
- Weiser-Aall, Lily 1954: *Julenissen og julegeita i Norge*. Oslo (Småskrifter fra Norsk etnologisk gransking 4).
- Winberg, Christer 1975: *Folkökning och proletarisering. Kring den sociala strukturomvandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*. Göteborg.

SUMMARY

Wedding as an Arena for Conflicts

This article focuses on the tradition “skåda brud” (lit. viewing the bride) in the western parts of Sweden. Rural weddings during the 19th century were often visited by uninvited guests. A large number of young people, sometimes disguised, could gather outside a wedding house to view the bride. Often, the bride was called out, whereupon “skådarna” (lit. viewers) shot with rifles or made other kinds of noises. In return, the young people were usually given something to drink and sometimes also food. Other bridal watchers could instead break into the wedding house, to dance with the bride or to provide themselves with food and drink.

The uninvited guests were often regarded as flattering. A large number of bridal watchers were a sign of high social status. For the young people who

visited the wedding houses the tradition was an occasion to celebrate. An alternative wedding reception was sometimes held in the courtyard. But the tradition was not unproblematic. Excessive drinking, violence and vandalism were common parts of the tradition.

In this article the tradition primarily is analyzed from a conflict perspective. The violence and vandalism are interpreted as protests against what the uninvited and often poor youngsters, who visited the large rural weddings in the 19th century, perceived as a social injustice. In short, weddings clarified social differences. The article also demonstrates how the leading men of the local communities tried to reform the tradition, either by prohibiting it altogether or heavily regulate it.